

A szegénység a digitális korban

A szegénység fogalma a hazai szociológiában többször újra- és átértelmezett fogalom, mára már a megismerést korlátozó jelentésekkel, úgy, hogy a szegénység az elmúlt két évtizedben rohamosan terjed Magyarországon. A KSH adatai szerint ma Magyarországon a 7 év alatti gyermekek 42,2 százaléka él szegénységben. A cikk áttekinti a szegénység fogalmának változásait, és kiemeli azokat a hátrányokat és lehetőségeket, melyeket a digitális technológiák jelentenek a fiataloknak.

Kulcsszavak: *Szegénység, szociológia, Magyarország, IKT, fiatalok*

Szerzői információ:

Csepeli György magyar Erdei-díjas szociálpszichológus, szociológus, a Magyar Tudományos Akadémia doktora, az Eötvös Loránd Tudományegyetem Interdiszciplináris Társadalmi Kutatások Doktori Programjának alapítója, vezetője, a Magyar Szociológiai Társaság volt elnöke.

Így hivatkozzon erre a cikkre:

Csepeli György, „A szegénység a digitális korban”.
Információs Társadalom XVII, 2. szám (2017): 48–52.
<https://dx.doi.org/10.22503/inftars.XVII.2017.2.3>

A folyóiratban közölt művek

*a Creative Commons Nevezd meg! – Ne add el! – Így add tovább! 4.0
Nemzetközi Licenc feltételeinek megfelelően használhatók.*

A szegénység a digitális korban

A társadalomtudományi megismerést megnyomorítja, hogy a társadalomtudományok által használt szavak jelentése homályos, kétértelmű, önkényesen ki- és átforgatható. Weber álma az értékmentes társadalomtudományról rémálommá vált a szavakban megbúvó ideológiai előfeltevések, sokszor lappangó, sokszor manifeszt konnotációk miatt. A szavak által lebénított megismerésre a „szegénység” szó az egyik legkirívóbb példa. A szó hazai karrierje a mai magyar szociológiában különös módon akkor kezdődött, amikor Magyarország társadalma már éppen kilábalt az évszázados szegénységből. Az 1945 és 1989 között működött, magát nem minden alap nélkül szocialistának nevező rendszerben a politikai és ideológiai szabadságnak nem volt helye, ám a rendszer a társadalom túlnyomó többsége számára biztosította az életfeltételeket, felszámolta a korábban egyáltalán nem szokatlan ínséget és nyomort. Valuch Tibor számításai szerint a múlt század hetvenes és nyolcvanas éveinek fordulóján mintegy 200-300 000 fő élt mélyszegénységben, ahonnan sem ők, sem utódaik nem remélhették a kiemelkedést (Valuch 2015: 159). A rendszer demokratikus ellenzéke az ő támogatásukra hozta létre a Szegényeket Támogató Alapot, mely civil összefogás révén igyekezett a bajbajutottakon segíteni, nem kis bosszúságot okozva a párt és az állam vezetőinek, akik hallani sem akartak a szóról, s helyette a „halmozottan hátrányos helyzet” (HHH) kifejezés használatát erőltették.

A szegénység igazi kora a rendszerváltást követően jött el Magyarországon. A rendszerváltozást követően az eredetileg 200-300 000-es szegény populáció létszáma hajmeresztően megnövekedett, s a növekedés azóta is tart. Mint Valuch írja, *„az 1989 előtt szociális funkcióval is bíró, látszólagosan teljes foglalkoztatás megszűnése következtében jelentős társadalmi csoportok váltak munkanélkülivé, kerültek lejjebb, csúsztak le, veszítették el korábbi társadalmi helyzetüket. A legveszélyeztetettebbek ebből a szempontból az alacsony iskolázottságú, szakképzetlen, többnyire segédmunkásként alkalmazott városi és falusi fizikai dolgozók voltak, hiszen az ő esetükben majd minden olyan kulturális tőke hiányzott, aminek segítségével kikerülhettek volna a lecsúszás folyamatából. Ugyancsak ebbe a csoportba kerültek az idős kisnyugdíjasok, akik életkoruk és az alacsony nyugdíj miatt képtelenek voltak szinten tartani magukat, megőrizni korábbi, már akkor sem túl stabil életviszonyaikat. Szintén lefelé mozdultak el, elvesztve korábbi alsó középrétegbeli pozíciójukat az egyszerű szellemi foglalkozásúak jelentős csoportjai, és azok a félig képzett vagy szakképzett munkások is, akik egyes monokulturális gazdasági tevékenységhez – nehézipar, vaskohászat, acélgártás, bányászat – kötődtek képzettségükkel. Helyzetükből nem tudtak kimozdulni, mert életkoruk, az adott munkakör betöltéséhez szükséges speciális munkatapasztalatuk gyakorlatilag lehetetlenné tette, hogy átképzés révén szakmát váltsanak. Ezeknek a csoportoknak a tagjait rendszerint a tartós munkanélkülivé válás, a korengedményes vagy rokkantnyugdíjba menekülés, a munkaerőpiacról történő tartós, gyakran végleges kiszorulás, a jövedelemplótló, illetve szociális segélyezésre való tartós rászorultság és az ezzel járó elszegényedés jellemezte.”* (Valuch 2015).

A szegény populáció létszámát tovább gyarapította a kapitalista gazdasági és pénzügyi rendszer által kínált lehetőségeket félreismerők serege, melynek sorai között ott látjuk a feketemunkát végzőket, a minimálbérrel foglalkoztatottakat, a tönkrement vállalkozókat, a piramisjátékok kárvallottjait, a devizában felvett, de forintban fizetendő hitelek visszafizetésére képtelen hitelfelvevőket, a meggondolatlan külföldi kalandokról hazatérőket.

Illúzióknak bizonyult a várakozás, mely szerint a piacgazdálkodásra való áttérés során a rendszerváltás haszonélvezői számára keletkező többlet jövedelem áldásaiból majd a rendszerváltás vesztesei is részesülnek. A korai nyugdíjazás, a rokkantossítás, valamint az áttekinthetetlenül kusza segélyezés nem enyhítette, hanem súlyosbította a helyzetet, amit tovább súlyosbított a segélyezést felváltó közmunka, mely cseberből vederbe kényszerítette a rendszerváltozás megszorítottjait és megaláztatottjait.

A szegénységből való kitorást az életbe lépő új nemzedékek számára rendkívül megnehezítette az esélyegyenlőség megteremtésére képtelen iskolai rendszer, valamint az időközben bekövetkező területi szegregáció, aminek következtében a szegénység etnicizálódott, igazolva a magukat magyarnak tartó szegényekben is megjelenő előítéletes és diszkriminációs velejtásokat (Csepeli, Murányi és Prazsák 2011). A „szegénység kultúrájában” szocializálódott fiatalok, ha akarták, ha nem, maguk is szülőkké válva tovább adták gyermekeinek a tanult tehetetlenség, a jövőtlenség és az anómiás életvitel mintáit.

A „szegény” szó jelentésének bizonytalansága okán szinte lehetetlen pontosan megmondani, hány főről van szó. A legtöbb meghatározás a jövedelmet tekinti alapnak, melynek ellenőrzésére nincs semmilyen mód. Ha a személyi jövedelemadó bevallását vesszük alapul, és minimálbért elérő vagy annál kisebb jövedelemben jelöljük meg a szegénység kritériumát, akkor azt látjuk (2012-ben), hogy az összes személyi jövedelemadó-bevallást benyújtók kétharmada (3.6 millió felnőtt) ebbe a kategóriába esik (Valuch 2015: 161). A mélyszegénységben élők azonban nem nyújtanak be személyi jövedelemadó bevallást, így ez a statisztikai adat nem sokat ér.

Az OECD a háztartás-jövedelem mediánértékének 60%-a alatti jövedelmet elérőkben határozza meg a szegény populációt. Eszerint 2012-ben Magyarországon a teljes népesség 17%-a minősült szegénynek. A jövedelemalapú szegénység meghatározások azonban statikusak, nem veszik figyelembe a dinamikus tényezőket, amelyek ideiglenesen vagy tartósan szegénységbe taszíthatnak családokat a bevétel-kiadás egyenleg volatilitása okán (Morduch és Schneider 2017).

A pénzalapú meghatározások helyett a szegénységet valószínűleg helyesebb természetes mutatók alapján meghatározni. Egészen biztosan szegényeknek tekinthetők azok, akik a Maslow-féle piramis legalsó rétegeiben elhelyezkedő szükségletekben (éhség, szomjúság, fizikai védettség) ínséget szenvednek. A meghatározáskor a háztartás állapotából célszerű kiindulni (Csepeli és Simon 2004). A háztartások állapotára vonatkozó adatokra alapozva lehetséges a szegénynek minősített lakosság szegmentációja, ami a célzott, testreszabott szociálpolitikai beavatkozások előfeltétele (Csepeli 2006). A legelesettebbeknek nemcsak anyagi, hanem lelki tartalékaik sincsenek arra, hogy segítsenek magukon. Az ő esetükben a szociálpolitikai feladat a totális depriváció újratermelődésének megelőzése. A többi, szegénynek minősülő csoport esetében a Maslow-féle piramis felsőbb rétegeiben elhelyezkedő szükségletek tudatosítása, kiépítése szükséges, első sorban a fiatalok körében. Külön kezelendőek a veszélyeztetettek, akik élethelyzete a szegénység kockázataival terhes.

Az Eurostat KSH-tól származó adatai szerint 2016-ban a szegénység kockázatával és a társadalmi kirekesztődés veszélyével érintett emberek aránya a magyar társadalomban 26,3% volt, ami az EU országok átlagának felel meg. Más felmérések szerint a létező szegénységben és a szegénység rémében élők aránya 40% körül van a mai magyar társadalomban.

Az információs kor adta lehetőségek felcsillantották a reményt, hogy az internethozzáférés általános megteremtése, az interneten elérhető tartalmak és szolgáltatások széles kínálata megteremti a szegénységből való kilábalás királyi útját. Az ambiciózus e-Inclusion programok azonban nem hozták meg a várt eredményt. Kiderült, hogy az internethozzáférés és az internet által elérhető tartalmak, szolgáltatások a gazdagokat ugyan tovább gazdagítják, de a szegények számára nem hoznak lényeges javulást. A szegénységnek csak az egyik arca a gazdasági és társadalmi depriváció. A szegénység társadalmi megmaradásában és nemzedékről nemzedékre való újratermelődésében a megismerési, érzelmi, s tágabban véve a kulturális minták játsszák a fő szerepet (Csepeli és Prazsák 2009).

Ezek a minták igen korán alakulnak ki a deprivált környezetben felnövő gyerekekben, akiket ma Magyarországon senki és semmi nem segít abban, hogy kiszabaduljanak a mentális szegénység fogságából. Akik már felnőttek, napról napra élnek, nincs más örömmük, mint a kábulatba hajtó perc, szűk a társadalmi és fizikai mozgásterük, nincs munkájuk, vagy ha van, azért igen kevés fizetést kapnak, nem érzik a munka hasznosságát és örömet, azoktól aligha várható, hogy megváltoztatják életüket, kitörnek a gettóból, felhagynak az önpusztító életmóddal, projektekbe kezdenek, amelyek révén találkozhatnak bennük lévő végtelennel, mely kalandokra hajtja őket.

A szegénységgel való megküzdésnek a korai gyermekkorban kell kezdődnie, s a küzdelemnek, megváltoztatva a megváltoztatandókat, lankadatlanul tartania kell az Erikson által leírt nyolc fejlődési korszak mindegyikében (Erikson 2002).

Magyarországon 1998 és 2010 között számos kormányzati program irányult arra, hogy a gyermekeket bevonják az információs korba, mindegyikük "digitális bennszülötté" váljon. A programok kezdetben a hálózat-fejlesztést, az eszközök elérhetővé tételét célozták. Később megjelent a tartalomfejlesztés is a prioritások sorában. A kompetencia fejlesztés szempontjai sajnálatosan mindvégig hátra maradtak. A programok társadalmiasulását nem könnyítette meg a merev technológiai szemlélet, a bürokratikus tervezés és a korrupció.

Sikeres kezdeményezés volt az ország egészét átfogó e-Magyarország pontok hálózatának létesítése, az internet révén elérhető, Borsod-Abaúj-Zemplén megyében működő, fiatal roma felnőttek számára indított Digitális Középiskola, a kistelepüléseket hotspottá alakító Wi-Fi falu program. Hosszú évekig működtek a legszegényebb kistelepülések óvodáiba telepített KidSmart munkaállomások. Minden iskolába elért a Sulinet hálózata, amin keresztül elérhetővé váltak a Digitális Tudástár keretei között kifejlesztett tananyagok. Az egyetemek számára nagy sebességgel, széles sávon hozzáférhető vált a Világháló. A Nemzeti Audiovizuális Archívum az eMagyarország pontokon és az iskolákban, egyetemeken hozzáférhetővé tette a legjobb magyar filmeket, az összes filmhíradót 1944 végéig.

Az információs társadalom kialakulásának lendülete Magyarországon 2010-ben megtört. Az EU által publikált Digital Economy and Society Index 2017-es adatai szerint Magyarország messze lemarad az EU-s átlagtól, s jelenleg a 22-ik helyen áll. Elmaradt a korábban indított programok újratervezése, a megváltozott technológiai körülményekhez

való igazítása. A laptop és PC osztogatások, az átgondolatlan és koordinálatlan tartalom-fejlesztések egyáltalán nem hozták közelebb az országot az európai fősodorhoz.

Az új helyzetet a szélessávú internet mobil eszközökkel való elérése jellemzi. Az iskoláskorú gyermekek, bármilyen családból jöjjenek, s bárhol is éljenek, villámgyorsan megtanulják a mobil eszközök egymást váltó generációinak kezelését, s az internetre lépve informálódnak, telefonálnak, leveleznek, játszanak, chatelnek, videókat készítenek, kapnak és küldenek, csoportokat alakítanak, melyek tagjaival csak virtuálisan érintkeznek. Használják a Facebookot és más közösségi média alkalmazásokat. A „fordított szocializáció” következtében szüleikhez és tanáraikhoz képest az eszközhasználatban behozhatatlan előnybe kerülnek (Csepeli és Prazsák 2010).

Az iskolában zajló élet minderről nem vesz tudomást. A gyermekek 20-25 kilónyi teherrel megtöltött iskolatáskákat cipelnek minden nap, iskolai munkájuk az osztályteremben, szinkronidőben, papíralapon zajlik, a tanár segédeszköze a tábla és a kréta, amit a gazdagabb iskolákban kiegészítenek a szertárban megtekinthető kitömött madarak. Az elmúlt évek informatikai fejlesztéseinek köszönhetően sok iskolában ott a digitális tábla, elérhető az internet, s van informatikai laboratórium, de a tanulás és a tanítás éppen úgy történik, mint 100 évvel ezelőtt.

A mindenütt, mindenki által elérhető internet adta lehetőségekből kiindulva kézenfekvő lenne olyan programok indítása, amelyek révén már a gyermekkorban fel lehetne venni a harcot a szegénység mentális összetevőivel szemben. A mobil technológia ideális lehetőségeket teremt az idegennyelv-oktatás, a szinkron és aszinkron közös tanulás, a projekt alapú tanítás számára. Mindezt megkönnyítheti a fiatal életkor pszichológiai sajátosságait kiaknázó gamifikáció adta didaktikai lehetőségek kiaknázása (Fromann 2017).

A KSH adatai szerint ma Magyarországon a 7 év alatti gyermekek 42,2 százaléka él szegénységben. Ezekben a gyermekekben nem feltétlenül segítene, ha megemelkedne a szüleinek juttatott készpénz mennyisége. A szegény gyermekek is digitális bennszülöttek, akiket nem lenne szabad olyan óvodákba és iskolába járatni, ahol a 100 évvel ezelőtt polgári középosztály kommunikációs kódjai és műveltségi sztenderdjei szerint tanítanak mindenkit, függetlenül attól, hogy milyen társadalmi és pszichológiai környezetből jönnek. A digitális technológia adta didaktikai és nevelési lehetőségek kihasználása az óvodában és az iskolában különösen sokat lendíthetne a szegény családokból érkező gyermekek sorsán. Az egész világot átfogó információs térbe belépve a mindenség kézzelfogható közelségbe kerül a gyermekekhez, találkozik bennük a külső és a belső végtelen.

Irodalom

- Csepeli, György és Simon, Dávid, „Construction of the Roma Identity in Eastern and Central Europe: Perception and Self-identification”, *Journal of Ethnic and Migration Studies*, Vol. 30. (2004) No.1., pp. 129–150. <http://dx.doi.org/10.1080/1369183032000170204>
- Csepeli György, „Régi és új szociálpolitika”, *Információs társadalom*, VI. évf. (2006) 2. szám, 15–22. old.
- Csepeli György és Prazsák Gergő, „Új szegénység”, in Füstös László, Antalóczy Tímea, Hankiss Elemér (szerk.), *Vészjelzések a kultúráról*, MTA PTI, Budapest, 2009.
- Csepeli György és Prazsák Gergő, *Örök visszatérés? Társadalom az információs korban*, József Műhely Kiadó, Budapest, 2010.

-
- Csepeli György, Murányi István és Prazsák Gergő, *Új tekintélyelvűség Magyarországon*, Aperiion, Budapest, 2011.
- Csepeli György, „A Z nemzedék lehetséges életpályái”, *Educatio*, XXV. évf. (2016) 4. szám, 509–515. old.
- Erikson, Erik H., *Gyermekkor és társadalom*, Osiris, Budapest, 2002.
- Fromann, Richárd, *Játékoslét. A gamifikáció világa*, Typotex, Budapest, 2017.
- Kolosi Tamás és Fábíán Zoltán „Vagyoneeloszlás Magyarországon”, in *Társadalmi Riport*, TÁRKI, Budapest, 2016, 98–112. old.
- Morduch, Jonathan and Rachel Schneider, *The financial Diaries: How American Families Cope in a World of Uncertainty*, Princeton University Press, Princeton, 2017.
- Valuch, Tibor, *A jelenkori magyar társadalom*, Osiris, Budapest, 2015.

